

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Araştırma ve Eğitim genel Müdürlüğü
V11.MİLLETLERARASI TÜRK HALK KÜLTÜRÜ KONGRESİ
27 Haziran- 01 Temmuz 2006 ,GAZİANTEP

TÜRKMEN FOLKLORUNDA LEYLELER

ÇOBAN HIDIR ULUHAN
(Bağdat Üniversitesi)

BAĞDAT _2006

TÜRKMEN FOLKLORUNDA LEYLELER *

Prof.Dr.Çoban Hıdır ULUHAN

Irak'ta 3 milyona yakın Türkmen yaşamaktadır. Bunlar Anadolu Türkleri gibi ,saf ve temiz Türktüler ve Türklüklerini çağlar boyu sürdürmüşlerdir.Irak Türkleri,1.Dünya şavaşından sonra Türklük aleminden ayrılmışlardır.O tarihten bu yana en büyük baskı ve soykırımına maruz kalan hiç şüphesiz Irak Türkleridir.

Irak Türkleri,ikinci sınıf muamelesi görmekte,zorla göç ettirmekte, birçok Türkmen köyleri yıktırılıp arazıları ellerinden alınıp başka bölgelerden getirilen Araplara dağıtılmış,Türkmenler ise başka Arap bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Bunlar asimilasyon gibi gayrı insanî muamelelere tabi tutulmuşlardır 1.

Irak Türkleri kendi dillerine, törelerine yabancı bir çevrenin içinde yaşarlar. Her geçen gün, ona dilinden geleneğinden bir şeyler kaybettirebilir.Dillerini ve Törelerini hoyrat,mani,ağıt,ninni ve meseller uydurup toplumsal bir çizgi ile kaybettiği şeyleri kazanmaya çalışırlar.

Türk dünyası zengin bir folklorik yapıya sahiptir.Bu zenginliği bünyesinde barındıran Türk kavimlerinden biri de Irak Türkleridir.Türkiye'de "ninni" 2 olarak geçen bu kelime,Irak Türkmen ağzında "leyle" olarak geçer3.Diger Türk şivelerinde ise, Azerbaycan'da "layla",Başkurt'çada "sängildek yırı",Kazan şivesinde "besik jırı" Kırkız'cada "aldey aldey" ,Özbekçe'de "ällâ", Tatarca'da "beşik(bällü) cırı", Türkmen'cede de "hüvdi" ve Uygurca'da älläy şekillerinde geçer 4.

Çocuğu uyutmak amacıyla söylenen leyleler şekilce hoyrat ve maniden ayrılmamaktadır.Sadece mana bakımından belli olurlar.Leylelerin ölçü ve kafiyelenişi pek düzenli olmaz 5.Bu dörtlükleri anneler çocuklarını beşikte uyutmaya çalışırken özel bir ezgi ile söylerler.Bu ezgiler sözleri ile değil ritimleriyle çocukları etkiler.Anlamları ise daha çok büyükleri etkileyecek niteliktedir.Annelerin çocuklarına bağışladıkları fedakarlık,sevgi ve temiz şefkat ile dopdolu olan leyleler çocuk üzerinde silinmez bir etki bırakır.

Yeni doğmuş çocuklara leyle söylenmez,iki veya üç ay geçtikten sonra çocukta iştme duyusu belirir,o zaman leyle gibi çok kıymetli bir nimete kavuşmuş olur.

Leyleler annelere özgü bir ezgiyle terennüm edilir.Beşiğin sallanmasıyle leylenin havası arasında çok yakın bir bağlantı vardır.leyle terennüm edilirken her dörtlüğün sonunda ara nağme görevini gören "leyle balam leyle veya ülle balam ülle" sözünün denilmesi bir adettir.Beşiği sallayan anne söylediği leylelerin ezgisiyle bu nağmeleri de söyler:

**"Leyle balam leyle
Leyle gözüm leyle
Leyle canım leyle
Leyle şirin leyle
Ülle balam ülle"**

*- Bu araştırma prof.Dr.Hasan Eren yönetmenliğinde hazırlanmış olduğum Kerkük Folkloru adlı tezimin genişletilmiş bir bölümüdür.(kerkük Folkloru,A.Ü.DTCF.Türk Dili Kürsüsü,yayımlanmamış bitirme tezi, 1974-1975)

1- Subhi Saatçi,Tarihten Günümüze Irak Türkleri ,2.Basım,Ötüken yayıevi,İstanbul 2003.Erşat Hürmüzlü,Türkmenler ve Irak,Kerkük Vakfı,İstanbul 2003.
2- TDK,Türkçe Sözlük 2.cilt Ankara s.1654.
3-Medan Larousse,9.cilt,s.361.
4-Kültür Bakanlığı,Karşılaştırmalı Türk lehçeleri Sözlüğü 1. cilt ,Ankara 1991.s.650.
5-Mehmet Hurşit Dakuklu,Eski SözlereBahçesi,Türkmen Kültür Müdürlüğü,Bağdat 1991,s.129.

Leyleler,anneler için bir avunma aracıdır diyebiliriz.Şöyle ki,beşiği sallarken beşiğin ritmine uyup alçak sesle başlayarak nağmesini yavaş yavaş yükseltmeye başlar.Leylelere başlangıç olmak üzere genellikle önce aşağıdaki giriş ninnilerini okur:

Leyle diler
Yatıptı leyle diler
Yorğun yuxuya dalıp
Mennen bir leyle diler

Leylev édim yatınca
Qonca güle batınca
Gözüme şiş batırram
Sen hasıla yétince

Bu girişten sonra başka bir ninni terennüm eder,zamandan sızlanır,kendisine yaptığı işkence ve cefaları yavrusuna yapmamasını ve ona acımasını diler:

Qaşlaruv yay menimçin
Kipriklerüv say menimçin
Men ösem sene qurban
Sen ösev vay menimçin

Seherden sada geli
Zulmu çox dada geli
Salım düşman canına
Sene ne qada geli

Leylev éderem naçar
Leylev dert ögün açar
Xuda'ma çox yalvarram
Beke suçuvdan géçer.

Beşiği sallayan anne derin duygulara dalarak gah geçmişini anar ya da günlerin getireceği acıyı ve ya yavrusunun geleceğini düşünüp leylelerin dörtlüklerini bu konulara göre seçer:

Bir sene
On iki ay bir sene
Dünyede göz tikmişem
Bir allaha bir sene

Bala dadı
Bal dadı bala dadı
Ne balda ne şekerde
Hiç yoxtu bala dadı

Balasan
Şekersen balasan
Yox bes malım gözüm
İste canım bala sen

Eğer aile içinde bir geçimsizlik söz konusu ise ya da aziz bir yakını ölmüş ise veya sevdiği gurbete gitmişse,bu ninnilerle gözlerinden ya sevinç ya da acı gözyaşları akıtarak acısını ya da sevincini dile getirip kendisini teselli etmeye çalışır 6.

O zaman leyle bir çeşit ağıt havasını andırır.Böylece leyle havasının bazen ağıta döndüğünü görmekte beraber ağıtın leyleye dönme olayı hiç görülmemiştir 7.

**Bala vay
Balav ollam bala vay
Çöp yığdım yuva yaptım
Uçurtmadım bala vay**

**Felegin çarxı dönsün
Su gessin arxı dönsün
Xuda'm bir iş eylesin
Ağzımın talxı dönsüm**

**Qıyma mene
Çek pıçax qıyma mene
Qıyıptı körpe balam
Ge sen de qıyma mene**

**Dağ üstünde dağ olmaz
Tek ağaçtan bar olmaz
Her kimin oğlu össe
Üreğinde yağ olmaz**

Anne ile bebek arasında sonsuz sevginin temeli leylelerle atılır.Çocuğa en kutsal duygular leylelerle aşılır.

**Balam şirin seni
Séverem şirin seni
Sévmesem canım çıxsın
Canımnan şirin seni**

**Der meni
Bağuvda gülem der meni
Gévlimdeki yaraların
Balam sensen dermeni**

Anne ,kalbinin derinliklerinden gelen içli duyguları,arzu istek ve iyi niyetlerini dile getirmek için kelimeler, sözler yetmez. Anneler his duygu ve arzularını musikiye dönüştürür.Leyleyi söyleyenler,onu besteleyenler yine annelerin ta kendileridir.

**Leley édim yatginan
Bağ gülüne batginan
Bağ gülü kölge salıp
Kinarında yatginan**

**Leyley qadasın allam
Allam dağlara sallam
Dağlar qaldımassa
Neney canına sallam**

Türkmen kadınlarının dilek,dua, hastalıktan kurtulma nazar değme vb. Konularda söyledikleri leyleler çok yaygındır.

**Gügerçin havadadı
Él yatmaz yuvadadı
Bir elim başuv alta
Bir elim dü'ededı**

**Béşşigiy béş quruştan
Bağırdığı gümüştan
Besleyéğ böyyüg édeğ
İstemiriğ yéngiştan**

**Béşşigiy başı qozdan
Qorxum var yaman gözden
Yaman göz xayın olu
Sürmeni alı gözden**

**Leyley leyle éderem
Leyley qadasın dilerem
Seni véren Xuda'dan
Can sağılığı dilerem**

Aile sıkıntıya düşerse veya çocuğun babası gurbet illerdeyse yine gamlı,kederli leyleler söylenir:

**Oynadıram yatınca
Beklerem ay batınca
Qolum yastıđ éderem
Babav éve gelince**

**Leyley édim ucadan
Sesi geli bacadan
Babay sefere gédiđ
Ađlama can acıdan**

**Yağış yağar göl olu
Kervan géçer yol olu
Seniy axır şer neney
Yatmaz yatmaz kör olu**

Bazen annenin günlük hayatı,ekonomik durumu,aile mutluluğu onu düşüncelere daldırır,hayallerine kol kanat verir.Uyumuş çocuğun beşiği başında anne,kendi hayat yapraklarını çevirir 8.

**Bala vay
Bal yémedim bala vay
Çox béşşigiy beledim
Bir démedim bala vay**

**Déveler qäter gider
Baş başa çatar gider
Başına dem düşende
Balasın atar gider**

**Derdim çoxtu démerem
Ėemim yoxtu yémerem
Derdim Ėemim çox ossa
Balam olmasa démerem**

Anne leyle söylerken kendinin evlat yoluna kurban etmeye hazır olduğunu İçtenlikle bildirir.Çocuğunu çiçeğe, bülbüle,Ay'a ,Güneş'e vb.benzetir.

**Qonca gül oyum oyum
Oyum yarama qoyum
Yağış yağar yér doymaz
Men sennen néce doyum**

**Gül ektim gül olasan
Suvarram gügeresen
Çöldeki céyran tekin
Meylini mene salasan**

**Qurbanam özüm sene
Heketim sözüm sene
Géceci gündüz kimin
Tikmişem gözüm sene**

**Leyle édim yatasan
Qızıl güle batasan
Qızıl gül kölge salıp
Kölgesinde yatasan**

**Balasan
Şekersen balasan
Yox bes malım,gözüm
İste canım bala sen**

Türkmen kadını leylelerle elem ve kederlerini dağıtmaya çalışır.Bu terennümlerle o,üzütülerini ve zamandan sızlamasını ortaya koyar.O, öyle bir zamandır ki,bütüm gam ve kederlerini yalnız onun sırtına yüklemiştir. Bu itibarla kadın,bütün emellerini bebeğine bağlayıp Ulu Tanrı'dan günlerin getirdiği güçlüklerle karşı yavrusunu koruyabilmek için kendisine yardım etmesini diler. Sürekli olarak çocuk ninnilerine baş vurur:

**Giderem yolum dağdı
Gör ne baxçalı bağdı
Men sene leyle éderem
Nağada canım sağdı**

**Leylesine
Mecnun vurğun leylesine
Qulax vérginen yavrum
Gerip anay leylesine**

**Seherden sada geli
Zulmu çox dada geli
Salım duşman canına
Sene ne qada geli**

Ninniler arasında gayet hoş hoyrat ve maniler de vardır ki,bunlarla anneler , terennümleri sırasında kalplerinde çocuklarına besledikleri sevgiyi ve yüksek duyguları ifade ederler,onlar için yaşadıklarını söylerler.Hatta anne çocuğu için sanki ölümsüzlüğü ister:

Men sene gülüm démerem
Gülün ümrü kem olu
Men sene gözüm démerem
Tana düşer kór olu
Men sene derviş démerem
Post girer 'abdal olu
Men sene paşam démerem
Taxttan düşer azl olu
Men sene begim diyerem
Begler dayım beg olu

Ninniler arasında annelerin çocuklarını oynattıkları ve raks ritimleri için özel okşamar da vardır.Bu okşamarlarla anneler,çocukların kalplerinin derinliklerine neşe ve eğlence ,his ve duygularını yetiştirir,en ince şefkat ve en güzel merhamet duygularını minicik dımağlarına yerleştirmeye çalışır.

Ataram tutaram seni
Şekere qataram seni
Babav éve gelende
Öğüne ataram seni

Üzerliksen mezesen
Damar damar gözesen
O güne qurban ollam
Èmmizde gezesen

Günde men
Kölgede sen günde men
İlde qurban bir olu
Qurbanyam günde men

Şirin düşer
Yay oxa şirin düşer
Bir nene balasıydan
Görsey ne şirin düşer.